

päält filmalauude ilanaha külge ja lähed fäält filmamuna õrnemate jagude pääle edasi, mille läbi ta siis filmänagemisele wiga teeb. Trachoma wõib ennast kaheljugusel kujul ilmutada: ägedama ja fergema põletiku kujul. Hakkab marjahaiigus ägeda limastujena, siis lõwwad filmad korraga weripunafeks, teewad walu, kardawad walgust ja ajawad mädaft lima wälja. Selle juures on nägemine waewaline ja haige ei junda enam töötada. Ei otfita arsti juureft abi, siis wõib äge trachoma filmänagemise lühema ehk pikema aja jooksul lõpetada. Tihti algab haigus teifel, nõrgemal kujul: filmawalge on kirjupunane, lauud rasfed, filmad kanged ja wäsiwad peenema töö juures ruttu ära. Mädaft wedelikku imbub lauude wahelt hoopis wähemal mõõdul, kui ägeda haigufe korral. Sarnasel wiisil wõib haigus mõnda aega edasi festa, emme kui haige märkab, et ta filmad enam selgesti ei seleta ja aru saab, et raske wiga filmadele külge on lõwnud. Mõlemal korral on haigufe põhjus üks, ning wahel on ainult see, et haigus fõrd ägedamini, fõrd nõrgemalt algab ja edasi festa.

Tuleb marja-haige arsti juurde, siis leiab see järgmisi haigusmärkiid: Silmad on punafed, lauud wahel paistetatud. Päälmine laug on toomale wajunud, mille tõttu filmapilu kitsamaks on jäänud. Lauude wahelt imbub mädaft lima wälja, mis ripsmefarwade külge kinni jääb ja foorufesteks kuwab. Põõratakse filmalauud wäljaspoole ümber, siis tulewad haigufe ije-loomulijemad märgid nähtawale: Lauude ilanahk on weripunane ja paistetatud. Ilanaha pind ei ole mitte sile, nagu harilikult, waid kalamarja jarnaste, nõõpnõela pää fuuruste willifestega faetud. Need punafat-halli karwa willifested ehk marjad on trachomale marja-haigufe nime foetanud ja nad ije on haigufe kindlam tundemärk. Nii faua kui filma ilanaha pääl marjafesi mitte, leida pole, ei ole ka wõimalik haiget filma marja-haigeks tunnistada. Marjade kaswamine algab haigufe jooksul fõrd warem, fõrd hiljem, ja kaswu ajal fuureneb nende arw ja muutub nende wälmine kuju. Hafatufes on neid wahel ja nad on paistetatud ilanaha pinna all warjul; ajajooksul kaswawad marjad

fuuremaks ja tulewad ilanaha pääl selgesti nähtawale. Nende arw lähed nii fuureks, et mõlemad lauud seestpoolt üleni marjadega wooderdatud on. — Marjade tekkimine loetaffe harilikult haigufe esimejeks astmeks. On marjad walmis kaswanud, siis wõiwad nad ijeenesest lõhteneda ehk muudu kaduma hafata; see sünnib haigufe teifel astmel. Kadunud marjad jätawad ilanaha pääle — nagu paifed ihu pääle — armid jäädawalt järele. Need armid rifuwad lauude ilanaha ära, tõmbawad selle kofku, teewad pinna faredaks ja kuwafaks. See on marja-haigufe kolmas aste.

Marja-haigufe kardetawam tagajärg on kaefaswamine. Kaeks ehk kõlufks nimetab rahwas igat kaswajat ehk plekki filmanaha küljes, mis filma pimedaks teeb. (Ka filmatera tuhmiks jäämist — БЪЛМО, Star, nimetatakse rahwa keeles kaeks). See sõna on rahwal nii tuttam ja kardetaw ühtlasi, et pea iga filmahaige arsti käest kartufega küfida rabab, kas filmale mitte kaef pääle ei kaswa. Sarnane kartus ei ole mitte ilmaaegu ega asjata, sest kaef on kate, mis filmawalgufe ära warjab. Kelle filmadele kaef pääle on kaswanud, selle nägemisewõim on jäädawalt nõrgestatud, tihti sootuks rifutud. Rahwas teab feda, ning kartus kaef eest on hirm ihupimedufe eest. — Kui marja-haigus mõnda aega festa on, ilma et feda õigel ajal hoolega ravifjetud oleks, siis lõõb tema filmalauude küljest filmaklaasi ehk jarwnaha pääle. Haige märkab feda haigufe põõret sellest, et film rohkem hõõruma ja walutama hakkab, ja nägemine udufeks lähed. Arstifsel läbitatsumisjel leitaffe, et haige filma jarwnahale ülevalt äärest hafates hall fõrd ehk kude pääle kaswab, mis aegapidi edasi lähed, kuni jarwnahk üleni temaga faetud on. See tuhmi kude ongi marja-haigufeft sümmitatud kaef. Kaef läbi faotab jarwnahk oma läbipaijwa selgufe ja walgufetiired ei pääfe enam tema läbi filma sisse. Sarnane film juudab ainult wahet walgufe ja pimedufe wahel teha, selgem nägemine puudub temal täiesti. Igapäewases elus nimetatakse seelugufe puuduliku nägemisjega inimest — pimedaks. Kõttpine on see, kes walgufe ja pimedufe wahel enam wahet teha ei jakfa.

On tähele pandud, et mõnes maanur-

gas marja-haigus võrdlemisi ülirohkel arvul faet jünitab. Dr. Germann ja Dr. Martinson leidisivad oma uurimistel, et Tartu filmakliinikusse ravitsemisele toodud marja-haiged rohkemal arvul fae kätte haigeks jäävad, kui harilikult mujal. Marja-haigete keskel, selle haigus alles esimehe astne pääl seijis, leidisivad nemad 55—67% fae-haigeid ja puuduliku nägemisega filmi, haiguse teisel astmel 90—96%, ja kolmandal astmel 94—96% fae-haigeid filmi. Need arvud peatfisivad meid kohkuma panema. Gespool kuulsime, et Tartu filmahaigete keskel pea pool oja marja-haigeid leidub, nüüd kuulme, et 55—96% neist haigetest filmadest ojal ehk täitfa oma nägemisvõimu kaotavad. Sest fae ei jäta filmnägemist funagi puutumata. Täitfa pimedaid filmi leidis Dr. Martinson haiguse esimesel astmel 2%, teisel astmel 4% ja kolmandal astmel 10%. Sarnaseid arvusi, nagu Tartu kliinikust, on ka Marburgi kliinikust avaldatud. Syria ja Palestina maal leidis Dr. Germann ka palju marja-haigeid, kuid fae-haigeid terve hulga sees kõigest 12,6—25%. — Sellest selgib, et marja-haigus meie kodumaal (Tartu ümber) iseäranis raskef kujul nähtavale tuleb ja pimedate arvu meie rahva keskel rohkesti juurendab. — Marja-haigus teeb filmale veel teisi jäädavaid wigasid. Tähtsam nendest on nõndanimetatud **karva-haigus** — **trichiasis**. See haigus avaldab ennast seeläbi, et haige filmi lauu-ripsmed oma loomuliku seifu faotavad, filmamunna poole pööravad ja filmi pilgutamise juures jarvnahtfa hõõruvad. See wiga tuleb marja-haiguse kolmandal astmel nähtavale.

Gespool tähendajin, et marja-haigus külgehakkav on. See ütetus on määramata õige, olgu fa, et ta korrapäraliste katsete läbi alles tõendamata on. Võib ijege mõista, et meelega keegi tervele inimesele jarnafe kardetawa haiguse idu külge ei pane — selleks, et näha jaada, kas ta külge hakkab wõi mitte. Loomadega on jarnaseid katseid küll tehtud, aga ilma kindla tagajärjeta. Siisgi on fogemata juhtumisi ette tulnud, mis selgesti näitawad, kuidas marja-haigus haige külge edasi läheb. Kindel on, et trachoma idud mitte

õhu kaudu edasi ei lähe ja haigust ei sünnita, waid otsekoheisel kokkupuutumisel haige küljest terve külge hakkawad. Marja-haigest silmast wäljawaoolaw mädawedelik on see aine, mille kaudu haigus edasi läheb. Selles wedelikus pesitawad haiguse sünnitajad idud. Pääseb see mada terve silma, siis sünnitab ta marja-haiguse. Kõiki radasid ja juhtumisi, mille kaudu see igapäewases elus sündida võib, ei ole võimalik üles tähendada. Haigega ühes woodis magamine, ühise pesunõuu ja käterätiku tarwitamine, ühiste riiete kandmine j. m. wõivad haiguse idu kõige kergemal wiisil laiali laotada. Walitseb majas korrata ja puhtugeta olek, siis võib majariistade, raamatute, sööginõuude, ühise käeraudade j. m. kaudu haigus terve külge pääseda. Mida fitsamalt inimesed koos elawad, mida wähem võimalust on puhtuse ja hää korra üle walwata, seda kergemini võib haigus kodakondsete wahel laiali laguneda. Teadagi, et wigasatatud kehaliige igale haigusele wähem juudab wastu panna, kui terve liige. Nii on lugu ka filmaga. Wiletjate korteri-olude tõttu on meie rahwa keskel kergemaid filmahaigusi hoopis palju leida. Suuts, niiskus, aur, halb õhk ja tolm on nende sünnitajad ja edendajad. Pääseb jarnaste olude juures marja-haiguse idu ühte perresse, siis võib kindel olla, et kõik kodakondsed selle haiguse kätte jääwad. Marja-haigust loetakse seepärast õige sega waele rahwa haiguseks.

Nagu teada, peetakse külgehakkawate haiguste sünnitajateks — pisi-elukaid. Wiimaste aastakümnete jooksul on mitmete haiguste sünnitajad üles otfitud. Pisi-elukate teadus ehk bakteriologia on juureks arstiteaduse haruks kaswanud. Ka marja-haiguse sünnitajat on hoolega otfitud, aga veel mitte leitud. Trachoma mädawedeliku sees on palju pisielukaid leida, mis enamasti juba ammu tuntud, kuid päris jüüdlast ei ole seni mitte kätte saadud. Ühed arwawad, et marja-haiguse idu seiswas wees, lompides, soodes jne. pesitab, teised tõendawad, et ta mulla sees leiduda. Need on ainult arwamised, millel teaduslik põhi puudub. Seniks kui waenlane ije kätte saadakse, jääb ta warjupait

— marjahaiigest filmast woolaw mäda —
haiguse jümitajana maksma.

Marja=haigus on pikaldane haigus. Tseenejst ei parane ta mitte ära, ilma et ta filma ei wigastaks. Ka siis, kui õigel ajal arstiabi otjitatse, nõuab tema rawitsemine pikka aega — mõned kuud, tihti aastaid. Sellepärast ongi wõitlus trachoma vastu väga raske. Ühel haigel kaob kannatus ära, teisel lõpeb raha otja ja paranema lõõnud haigus läheb uue hooga edasi. Siisgi peame rõõmu tundma see üle, et arstiabi selle waenlase vastu mitte mõjuta ei ole. Arsti rawitsemine wõib marjahaiget filma terweks teha. Kohtu, mis selle haiguse „nagu käge“ ärawõtaks, ei tunta mitte. Teate, mis hiljuti meie ajalehtedes leida oli, nagu oleks jarnane rohi (Cupro-citrol, tfitroni-hapu wäif) nüüd ometi leitud, on ekslik. Marjahai- guse arstimine nõuab enne kui pärast pike- mat aega, ojawat arsti ja kannatlikku haiget. On filmale kae pääle kaswanud, siis on haigus muidugi rängem ja ta rawitsemine nõuab weel pikemat aega.

Parem hoida kui hoiata. Seda õpet- likku sõna tuleb ka terwise hoidmises tähele panna. Haigusest eemale hoidmine on mõ- juwam abinõu wõitlemises külgehakkawate haiguste vastu. Ka marjahaiigusele wõime tõkkes ette teha, kui meie temast hoolega eemale hoiame. Sarnasel wiisil on marja- haigus mitmes maanurgas pea sootuks ära häwitatud. Et seda püüdmist teoks teha, jelleks peab terve rahwas wihase waen- lase vastu wäljaastuma. Üksik hääl ei ulata kaugele. Mõnes ringkonnas räägi- takse palju meie rahwa tuumusest terwise asjus. Sarnane kaebtus wõib õige olla, aga kaebajad on osalt ise süüdlased. On rahwa keskel ojawõtmata olekut terwise- hoiuliste küsimuste vastu leida, siis peab õpetuse andmise läbi parandust tuua kat- jutama. Ungarimaal on marjahaiged poliitsei wõimuga arsti juurde actud. Meie arwates peaks terwise asjus õppus rohkem tulu tooma, kui sundus. Rahwa eluforda ei jaa keegi forraga uueks lüua, ühine püü- mine ühise sihi poole wõib meid aga ka rahwa terwise asjus edasi aidata. Katsume siin kohal lühidalt ülestähendada, misjugujeid määrusi marja-haiguse vastu wõitlemises tähele tuleb panna.

Kõige päält peab see teadmine rahwa keskel maad wõtma, et marja-haigus on kardetaw haigus, mis fergesti külge hakkab ja inimese pimedaks teha wõib. Saab rahwas sellest aru, siis juudab ta terwise- hoiulisi nõudmisi marja-haiguse cest eemale- hoidmise kohta seda paremini täita. Need nõudmised käiwad esimeses reas haige enese kohta. Iga marja-haige hoidku ennast terwetest hoolega eemale, nii et haigus temast teistele hafata ei jaaks. Kuidas see haigus edasi läheb, sellest oleme es- pool kõnelemud. Hoollt tuleb kanda selle cest, et haigest filmast wälja woolaw mäda ehk lima mitte terve inimese filma ei pääse. Haige ärgu magagu terwega ühes woodis koos, ärgu tarwitagu terwega ühist pesu- nõund, seepi, kätärätikut jne. Laste juud- lemine ja kaitsumine jäetagu maha. Haigust jümitaja mäda-wedelik wõib filma pühkides haigele kae külge jääda ja jäält terve külge pääfeda. Sellepärast peab haige alati juurema puhtuse cest nuretsema. Iga marja-haige tarwitagu wõimalikult wara arsti-abi; arstiline rawitsemine peab wähemalt nii kaua kestma, kuni mäda- woolus ära kaob. Ei aja haige film enam mäda wälja, siis ei ole ta ka terwetele enam nii kardetaw. Samajugust etterwaatust on ka terwetele tarwis, kui nad marja- haigetega fokku puutuwad. Usutuji, kus palju inimesi koos, nagu koolisid, wabrikuid j. m. peaks arsti poolt läbiwaadata las- tama, et teada jaada, kellel marja-haigus küljes on. Haiged tuleks seni teistest lahus hoida, kuni mäda filmadest ära kaob. — Rogukonnad lastu wanemateta lapsi aeg- jasti oma kulul rawitfeda, jst muidu langeb pärast pimedaks jäänud inimene ühiskonna hoole alla.

Need nõuded on hää tahtmise juures ferged täita, kui marja-haigus rikkama rahwa liikmeid tabab. Paraku on trachoma waeje rahwa nuhtlus ja waejus ei laje arsti õpetust mitte iga ford kuulda wõtta. Waeje hurtsitus muutub terwisehoiu-õpetus ühiselu küsimuseks, mille korraldamise kallal terve inimesesjugu töötab ja töötama jaab.

Suudaks need lühikejed näpunäited mõnda meie keskel järelemõtlemisele äratada, siis oleks see juba jamm edasi wõitlemises marja-haiguse vastu.

Roosist.

H. Koppel.

Roos on meie rahva seas väga tuttav haigus, nimi ei ole aga sugugi oma, vaid Saksa keelest võetud. Gestlastel on ka roosile oma ise-nimi olnud, veel Kreuzwald kirjutab oma Kodu-tohtris „roos ehk heleting“. Wiimane nimi on aga kas ainult mõnes kohas pruugitav olnud, ehk on esimesest nimest koguni kõrvale tõrjutud. Wähemalt nende ridade kirjutaja ei ole heletingu nimest enam midagi kuulnud. Rahwas räägib ainult veel roosist, roosijõnadest, roosi-aitajatest jne.

See, mis meie rahwas kõik roosiks nimetab, ei käi mitte täiesti selle haigusega kokku, mis arstiteaduses roosi all mõeldakse. Rahwas räägib väga mitmetajagu roosidest; roosi ütlevad mõned koguni üheksat jelti olewat. Mis nende üheksa jelti nimes, ehk kuidas nad ühest teisest lahku lähewad, ei ole ma kuulda saanud; ei ole õnneks olnud selle kohta kellegi roosi-aitajaga rääkida. Ma olen ainult kahest jaoist roosist rääkima kuulnud: harilikult liharoosist ja luuroosist. Roosi põhjuseks loetakse ehmatust. Roosi parandawad „roosi-aitajad“, kas sõnade pääle lugemise läbi ehk sõnade läbi, mis paberi pääle on kirjutatud ja paberiga roosi pääle pandakse, ehk pappu, kareda juhkrupääde ümbert saadawa paberi päälepanemise läbi, mis mõni kord päält pliiatsiga mustaks hõõrutakse. Et sugugi tähele ei ole pandud, kuidas roos ühe inimese küljest teise külge läheb, on imelik; jeda võib ehk ainult selle läbi äraseletada, et ehmatuse üks niisugune põhjus on, mida tarbeforral iga mälestustest leidub.

Arstiteaduses on roos ammu kui külgehakkaw haigus tuntud. Haigemajades õpiti teda kartma. Oli mõni roosihaige teiste jekka saanud, siis sai neid warsti mitu. Iseäraniis hõlpsasti hakkas ta haawahaigetele külge. Kuidas külgehakkamine sündis, jäi esiotja tumedaks, kuni wiimaks ka roosijümitaja jälgile jaadi. Dr. Fehleisen'il läks korda roosi põhjust, ühte wäikest piisclukat (Streptococcus Fehleiseni) ülesleida. Sündsäl toidul kaswab see batšillus ka wäljaspool teha. Natukene neist bat-

šillustest inimese ehk looma naha alla priititud, ehk kuskile haawa pääle pandud, jümitawad warsti ilma ühegi eelkäiwa ehmatusega kõige ilusama roosi.

Kuidas võib nii kardetawat haigust, nagu roos on, meelega inimese külge panna, saab lugeja ehmatusega küsima. Kui ma usuks, et ehmatusest roos võib tulla, ei julgeks ma seda siin kirjutada, sest ma peaks kartma, et warsti kohtuga tegemist tuleb; õnneks ei ole aga ei süüjõna ei ka trüfitud jõna läbi kellegil roosi karta. Wäikesse seletuse pean aga siin ometi juurde lüüama. Praegusel ajal ei tee keegi enam niisugusel korral inimestega katset, kus jellest inimese tervisele kahju karta on. Ehk küll roos kardetaw haigus on, on sellegi pärast iseäralistel põhjustel niisuguseid katseid roosiga wõidud teha. Oli nimelt tähelepandud, et mõnel korral pääle roosi hirmus wähhahaigus märksa wähhemaks jäi ja mõneks ajaks põdejatele nende olef kergendatud jäi. Kus nüüd niisugustele haigetele kuidagi muud wiisi enam abi jaata ei suudetud, katseti nende palwe pääle roosiga neid aidata. Juba jellest jäi küllalt, kui roosihaige niisuguse põdeja lähedale paigutati, roos leidis pea ifka haawa juurde teed. Hõlpsam oli muudugi, kui roosi otse roosiheemne läbi, nii kui näituseks rõugeid rõuge lima läbi just siina kohta juudeti panna, kuhu taheti, ja see läks ka roosi batšilluste läbi korda. Mõni kord oli jellest natukene abi, iga kord mitte; kindlat tunnistust andsiwad aga need katset, et õige roosijümitaja leitud oli.

Juhtub niisuguseid roosi-piisclukaid kuskile naha-haawa wõi waewalt nähtawa haawakehe sisse, nagu neid ihu küljes tihti leidub, siis hakkab ta jäl hääd jöödamaad leides warsti kaswama ja enast naha sees pea niisama laiati laotama, nagu põrandajeen laudade ja palkide sees. Niisugust asja ei kannata ihu muudugi wastuhakkamata ära. Nahk hakkab säält, kus batšillused elutsiwad, punetama ja paistetama, läheb kõwaks ja walutab puudutamisel. Algab äge wõitlus sissetungijate wastu, millest terve teha oja wõtub. Külma-

wärinad käiwad kõigest ihust läbi, sünnib kaunis kange palawik, mis pää uimaseks, walutama ajab; süda pööratab, offendamiist tuleb ette. Inimene on päris haige.

Wida kaugeemale batjillused naha sees oma edasitungimiseega jõuawad, seda enam laguneb kõwa nahapaistetuse laiaki. Pehmete kohtade pääl läheb nende kaswamine kõige jõudsamini; tulewad nendele aga sügawad nahawoldid ette ehk on muidu nahakude natukene kindlam, siis jääb nende edasitungimine jäläl seisma, ehk tarwitab natukene aega, kuni jäält üle saab. 24 tunni jookjul näeme paistetamud kohta $\frac{1}{2}$ —1 tolli osa laienemat, wähest aga häädel tingimistel ka 3—4 korda nii palju.

Kumas jellel kaswamisel siis lõpp tuleb, ja mis keelab roosi üle terve keha laiakilagunemast? Harilikult näeme, et roos liig laiaki ei lähe, waid mõne päewase, kuni paarinädalase kestuse järele jälle ärakaob. Kestuse kohta käiwad rahwa tähelepäemised arstiteaduslaste omadega ühte. Rahwas loeb roosi kestuseks 7—9 päewa, arstid 6—10 päewa. Harukordadel löpewad roos juba ööpäewa jookjul ära ehk kestab, enam ja enam laiakilagunedes, nädalate, ijegi kuude kaupa.

Kestuse tingimised on väga mitmesugused. Tähtjas on esiteks, kui palju neid piisielukaid kehase on pääsnud ja kui kurdad nad on ning kui suur keha wastupanemise wõim on. Kii kui kõigi ühesuguste loomade seas ühed kurdemad ja kaugeamad on kui teised, niijama ka piisielukate ringkonnas, nagu jellestgi näeme, et külgehakkawad haigusjed üks kord palju kergemalt ilmuwad, palju wähem ohwrid nõuawad, kui teine kord. Ühe oha pääl batjillused liig kaua ei siigi. Mõnepäewase kestuse järele näeme paistetust alanema hakkawat, ainult ärte pääl läheb ta weel edasi. Ei jõua keha edasitungimist takistada, siis näitab roos nagu edasi rändawat. Lugu on nii, nagu soojal maadel rohujirtudega. On nad ühelt kohalt kõik jõögiks kõlbawad asjad ärähäwitamud, siis rändawad nad edasi, kui neid enne ära ei häwitada.

Ärahäwitamise tööd roosi piisielukate keskel peab keha toimetama. Wähest saab ta sellega õige lühidelt, juba ühe wõi paari päewaga walmis, teine kord kulub tal palju rohkem aega, iseäralistel kordadel on bat-

jillus temast üle ja siis on tema tegewus lõpetatud. Mis abinõund kehale batjilluste wastu wõitlemiseks käepärast, jellest ehk edaspidi.

Iseenejst mõista, katsume meie oma kehale tema wõitlemises abiks astuda. Kerge ei ole see roosi juures just mitte. Sõnadeist niijugused elukad ei hooli, olgu need neile suunõnalikult etteeldud wõi kirjalikult paberilehetekesega neile naha pääle silme ette seatud. Niijama wähe, kui keegi ainult sõnadega ehk kirja ettenäitamiseega kärpeid suudab piimapüti kallalt ära ajada, niijama wähe suudab ta roosi-batjilluseid kehast wäljarändama sundida.

Kehale wäikest abi anda wõime jellel teel, et meie temalt muud tööd wõitluse ajal ei nõua, temale kõige halwa kraami eemale toimetamiist jellel teel kergitame, et kõhutegewust kiirestame, kui see pikaldane on. Naha pääle määratavate asjade mõjul, mis läbi päälmiise nahakorra ihu sisse tungiwad wõime batjilluste kaswamiist takistada. On ijegi roosihaiuguse kohale naha alla rohtusid otse batjilluste seka puititud ja mõni kord jellest kaju nähtud. Mõned haawaarstid on roosi wastu pea käsiti wõidelda katsunud jellel teel, et nad roosi ümber nahast läbi praod lõikawad ja siina rohtusid sisse paniwad, mis batjilluseid edasi tungida ei lastnud, ehk jälle naha pääle niijugust wedelikku määrasiwad, mis kõwaks minnes naha nii kokku tõmbas, et nagu kraaw roosi ümber tekkis. Roosi parandamise wiisijid on väga palju, ja koguni asjata see töö ka ei ole, kui ta ka iga kord nii nähtawalt ja ruttu ei aita, kui soowitaw.

Enamasti paraneb roos ilma rasfema põdemiseta ja ilma jälgi järele jätmata ära, mõni kord wõib ta aga ka pikemat põdemist ehk surma tuua. Mõnede aruannete järele leiawad koguni 11% haigeksjääjateist selle läbi enneaegist surma. Surma põhjuseks on enamasti jõuu kadumine pikemal põdemisel, kui paistetuse ifka edasi rändab, wõi kui paistetamud kohad sügawasti mädanema lähewad, ehk jälle südame nõrkus, kui haigus raskesti hakkab ja liig juurt palawikku sünnitab. Selle pääle waadates peame roosi raskete haiguste hulka lugema.

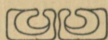
Et roosi parandamine mitte hõlbus ei ole, siis peaks igaüks ennaist roosi eest hoidma. Sga kord ei ole see mitte wõi-

malik, sest et teada ei wõi, kus kohal just roosi-batšillused luuramas on; tihti on see aga väga hästi wõimalik, see on, kui meie näeme, et kellelgi juba roos on. Kellel midagi haawa on, katjuga neid ruttu parandada, ärgu mingi roosihaike ligi. Ärgu lastagu roosihaiget haawatute ega nurgawoodis olejate lähedale.

Roosihaiiguse sünnitajad wõivad väljas-pool inimese keha kaudu aega elujõuulijeks jääda; sellest tuleb, et mitmed jeda haiguist pea iga aasta põewad. Nad ei pääse hästi nende batšilluste seas välja. Kuumis sage-dasti ilmub roos näo pääl. Baljudel inimestel on nina-aukude ümber tihti wäi-kefi haawakefi wõi praofefi, mida järjesti näppudega katjutakse ja silutakse. Näppude külge jääwad asjade küljest batšillused ja kantakse nii haawakeste sisse, kus nad kas-wama hakkawad. Näo-roos ei jää iga ferd wälimise naha pääle üffi, waid wõib ka nina wõi suu ilanahkade külge hakata. Zlanaha paistetuse roosi mõjul on ifka õige raske. Nina ja suu wõiwad nii kiini paistetada, et mitte üffi jõmine, waid ka hingamine üffi juure waewaga wõib jündida. Näo päält läheb roos, kui ta enne peatama ei jää, pää pääle ja kõrwade külge. Pää-roos on igatahes fardetaw haiguis.

Mis roosi parandamiseks kodus teha

wõiks? Et keha mitte muu tödga koormata, jäägu haike woodisje. Du roos kae ehk jala küljes, seatagu patjade abil haike liige muust kehast förgemale seisma. Du paistetuse ja palawik juur ja tarwilik kuumi-põis käepärast, hoitagu sellega kiilma wett ehk jääd haike koha pääl. Dse paistetamud koha pääle wõib piiritusega ehk wiinaga märjaks tehtud lappisid panna. Need lapid wõiwad ka jää-põie alla jääda. Du apteek lähedal, wõib jäält sublimaati sulatist (1 jagu sublimaati 1000 jag wee ehk wiina sees ärasulatatud) tuua ja sellega märjaks tehtud lappisid roosi pääl hoida. Et kõht liig kiini ei oleks, jelle eest tuleb hoolitjeda. Du palawik juur, ja ähwardab jüdametegewus nõrgaks jääda, siis on nõndanimetatud liikwat (Liquor Hoffmanni) mitu korda päewas 15—20 tilka weega wõi juhtruga jissewõtetud fajuulik. Kuumus Wene haawaarst Pirogow soovitas väga soojalt roosi wastu jisseandmijeks kampferi (Camp-horae tritae 0,2, 3—4 pulbert päewas). Kampferi-õli wõib ka wäljastpidi haike koha pääle määrida. Salwidest pääle-määrimijeks, kus lappide päälhoidmine, mis ruttu ära kuiwawad, raske on, wõiks 10 prot-jendilist Ichthyoli jalwi tarwitada. Du palawik ja paistetuse juuren, siis peaks igatahes lähema arsti nõu kiisima mindama.

Toimetusele tulnud kiri.

Palun Teie auustatud lehes eesole-watele ridadele ruumi anda, ridadele, mida mina Eesti jooft emade jaoks kirjja olen pannud. Wahest leiab minu sõna lahket wastuwõtmist ja toob ehk nõnda noortele emadele oma jagu kasu.

Kõngu kihelkonna inimesed ei ole wis-tisti mind, oma ämma-emandat haigemajast, weel mitte hoopis äraunustanud, olgugi et nüüd neist kangel elan, Kowgorodi kuber-mangus. Raske oli mul oma endist peja maha jätta, jeda rassem, et mina, olgugi wene-lane jündimise poolest, üle 10-ne aasta Liivimaal Eesti rahwa seas elades, uen-dega ärharjusin, nende kombete ja keelega

peaagu ühte kaswajin. Minule sai arm-jaks wagune ja lahke noor ja wana naeste-pere — ma ütlen, ma sõitsin raske jüdamega ära ja ei saa oma tuttawaid mitte unustama.

Nende nelja aasta jooksul, mis ma Kõngus töötasin, panin mina mõndagi tähele, mille eest mina noori emasid nende eneste kasuks tahaksin hoiatada. Noor raskejalgne naesterahwas, kes ennast jün-nitamise wastu walmistab, waatab liiga fergelt oma oleku pääle, ei pane jeda, ehk ei osta jeda tähele panna, et terwiist kui warandust tuleb hoida ja et terwiist väga fergesti terweks eluajaks ära wõib rikkuda. Du mahajaamijse aeg kätte tulnud, siis

futjutakse külast mõni wanamoor abi andma. See abi on išeäraline, päris meşif. Waest waewa-alušt jumitakse oma raske koormaga päewade kaup tuba mööda ühest nurgast teise kaima, teda wenitatakse, woolitakse, raputatakse ja pigistatakse. Sageästi teewad jeda mehed külamoori juhatusel. Wiimaks hakkab külamoor lapjuteise seiju emaka sees diendama... Arwake ise, mis võib jarnane inimene, kes lugeđagi ei oska, niijugustest asjadešt teada, mis arstid ja ämma-emandad alles hoolsa töötamise waral ja asjatundja juhatusel all pika aja jooksul fätte on õppinud, ja misjugušt abi võib tema anda?! Ja ometi annawad noored ja wanad mahajaajad naesterahwad külamooridele täieliktu woli enese üle ja kama-tawad kõik waewamised ja muljumised ära. Ei tohi mitte ütelda, et rahwas siin pool nurgas išeäranis tuim ja harimata oleks — ei! — pea igas talus loetakse raamatuid ja ajalehta — aga mišpärašt rahwas õppinud ja asjatundjat abi põlgab wõi kardab, see jäi minule arusaamataks. Mõned julgesiwad išegi tõendada, külamoor ostawat paremini abi anda, kui arstid ja ämma-emandad. Saadagu ometi aru, et see kellegi abiandmine ei ole, kui waest mahajaajat ühest nurgast teise jooksma jumitakse, teda pištatakse, raputatakse ja muljutakse! Kui jagedästi tehtakse haigele jelleläbi wiga! Küllalt on juhtumisi, kus siis alles, kui mahajaajat iga wiisi on waewatud ja muljutud, ja kus külamoori tarkus ometi wiimaks otja on lõpenud, arsti ehk ämma-emanda järele jaadetakse, kuid kahjuks jääb abi jarnajel forral jagedästi hiljaks. Sme-asi — oskamata wanamoor, kes omal terwel eluajal muid fontisid ei ole näinud, kui ehk seafontisid, räägib lapjuteise seijušt emaka-koopas, räägib luudešt ja kõitmetest ja toimetab oma puhastamata sõrmedega seestpidišt läbikatsumišt, ja emad jalliwad jeda ja tõendawad išegi, moor awitada paremini, kui ämma-emand! Igajugušt teadmišt jaab alles pika õppimise

ja harjutamise waral fätte, kuid niijugune moor jaab ilma mingi waewata rahwa poolt tohtri-kirja.

Wabandatakse emast ka weel jellega, et õppinud ämma-emandat siin käepärašt ei olla — kusi niijugušt wõtta?! Wastus on selge ja lihtne: kui oleks järelenõudmišt, küllap siis ka abi käepärašt oleks. Waadatu emme, misjugušed siin maal ämma-emandate palgaolud on, siis jaab selgeks, mišpärašt neid mitte igal pool jaadawal ei ole. Rõngu qaabrivallas Kaimus on, nii kuidas kuulda, wõlifogu poolt otjus tehtud, ämma-emandale prii-korter, kuus jülba puid ja 60 rubla aastapalka, j. o. 5 rubla kuus lubada. Ma tahaks teada, kas leidub kuskil ühte heldet hinge, kes joomiks 5 rubla kuus — 16 kopikat päewas — palka jaada ja prii-korteriš külmetada, jeni kui lubatud puud tulewad. — Ja ometi ei oleks kuigi raske asja parandada. Kui iga perenaene ämma-emanda hääks 10 muna — j. o. 15 kopikut — aastas tahaks maksta, juba siisgi koguks õige kenaene jumma kofku. Kuid jeniš kulub weel palju, palju aega ära... Mina omalt poolt palun kõiti mahajaajaid: kande oma tervise alalhoidmise eest hoolt, ja ärge laske endid mustadel külamooridel käperdada; kui peats nii olema, et õppinud ämma-emandat jaadawal ei ole, siis jäetagu parem kõik looduse enese hooletš; külamoor peštu lapjutešt, puhastagu ja forištagu kõik mustus ära, kuid mingil tingimisel ärgu tema kummitamise juures kaasa aidaku! Siis hoiate teie, emad, oma tervišt ja jääte jõišjugušest jummitamise järele käiwatešt hädadešt ja tõbedešt priišt. Võib, olla et minu hoiatus ehk liiga kare näib olewat, kuid tema seišab tõepõhja pääl, nii kuidas mitmeaastane äranagemine jeda on õpetanud. Ja wahešt jumniks ka selle üle järelenõuteldä, kas võib 16-ne kopikaga päewas äraelada ja mišpärašt ämma-emanda tööd siin nii odawaks peetakse?!...

Ämma-emand E. Shorohowa.

